

ADEM'İ ŞİRKE BULAŞTIRMAK
YA DA
AYETLERİ METNİN BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE ANLAMAK
(A'RAF, 7/189-190 ÖRNEĞİ)

Osman KARA*

Özet

Rivayet tefsirlerinde yer alan israiliyyat türü bazı rivayetler peygamberler hakkında olumsuz iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bu makalede A'raf Suresi'nin 189-190. ayetlerinde Hz. Adem'in hiçbir fiiline vurgu yapılmamasına rağmen, doğan çocuğuna şeytanın ismini koyarak günah işlediği iddia edilmiştir. Bu makale; bu yoruma dayanan rivayetleri tahlil ettikten sonra, diğer yorumlara dikkat çekerek, ayetin anlaşılmasına bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrailiyyat, Adem, Şeytan, Şirk.

Summary

Some israiliyyat reports in report hermeneutics caused negative claims about prophets to be propounded. In this article, it is claimed that although none of Prophet Adem's deeds was underlined, he committed a sin by giving his son the name of the devil. This article aims to contribute to understanding the verse by drawing attention to other interpretations after analysing the reports based on this comment.

Key Words: İsrailiyat, Adem, Devil, Shirk

CAUSING ADEM TO COMMIT SHIRK OR UNDERSTANDING VERSES WITHIN COHERENCE OF THE TEXT (EXAMPLE OF A'RAF, 7/189-190)

GİRİŞ

Kur'ân ayetlerini doğru anlayabilmek için pasajların konu bütünlüğünü dikkate almak gerekir. Çünkü tedrici olarak vahyedilen Kur'ân ayetlerinin nereye yerleştirileceğini Hz. Peygamber'in

* Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, karaosman25@hotmail.com.

ashabına bildirdiği ve ayetlerin tertibinin tevkifi olduğu konusunda alimler ittifak etmişlerdir.¹ Bu konuda ihtilaf söz konusu değildir.

Rasulullah'ın vefatından sonra Kur'ân derlenmesi çalışmasında ayetlerin tertibi bu esasa göre yapılmıştır. Bu sebeple ayetleri yorumlarken ayet pasajlarını dikkate almak gerekir. Ayetin öncesi ve sonrasıyla irtibat kurulmadan (siyak-sibak) yapılan anlama ve yorumlama çalışmaları hatalı sonuçların ortaya çıkmasına yol açar.

Vahyin nüzulüne bizzat tanık olan sahabe, ayetleri anlama konusunda bir problem yaşamıyordu. Anlaşılmayan konular ise Kur'ân'ı tebliğ ve beyan etme göreviyle sorumlu olan Hz. Peygamber tarafından açıklığa kavuşturuluyordu. Vahyin nüzul ortamına ve olayların arka planına vakıf olan sahabe döneminden sonra dili Arapça olmayan farklı ırk ve inançlara sahip insanların İslam'a girmesi, dini metinlerin okunması ve anlaşılması noktasında ciddi problemlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Ulema ortaya çıkan problemleri çözmek için çareler aramaya başladı. Kur'ân'ın noktalanması ve harekelenmesi bu çalışmalardan bazılarıdır. Kur'ân'ın doğru okunması ve anlaşılması açısından zikri geçen çalışmalar oldukça önemlidir.

Bu makale Hz. Adem ve eşinin, doğduktan sonra yaşamayan çocuklarına, yaşaması için şeytanın vesvese ve telkinleriyle 'Abdulharis' adını koydukları ve bu yüzden şirke düştükleri iddiasını değerlendirmeyi hedeflemektedir. İlgili iddia A'raf Suresi'nin 189-190. ayetlerinin yorumu çerçevesinde Semure b. Cündeb (ö. 60/680) tarafından rivayet edilen habere dayanmaktadır.

¹ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Fadl İbrahim, Daru't-Turâs, Kahire 1957, I, 256; Celeleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru İbn Kesîr, Beyrut 1996, I, 189-194; Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-'İrfan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmed Zümerli, Daru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut 1995, I, 274; Subhî Salih, *Mebâhis fî 'Ulûmil-Kur'ân*, Daru'l-'İlm, Beyrut 1981, s. 70; Menna'u'l-Kattan, *Mebâhis fî 'Ulûmil-Kur'ân*, Müessestü'r-Risale, Beyrut 1993, s. 139.

Makalede A'raf suresinin 189-190. ayetleri metin içerisindeki siyak-sibak ilişkisi göz önünde tutularak yorumlanmaya çalışılacaktır. Âlûsî (ö. 1270/1853), “kendi kanaatine göre bu ayetin yorumunda müşkilat olduğunu, zikri geçen ayet hakkında ulemanın tafsilatlı görüş ve tartışmalar serdettiğini”² ifade etmektedir. Çünkü bu ayetler özellikle bazı rivayet tefsirlerinde israiliyyat türü zayıf veya uydurma rivayetlere dayandırılarak parçacı bir yaklaşımla ele alınmış ve yorumlanmıştır. Buradan hareketle aslında insanın yaratılış gerçeğine vurgu yapan bu ayetler Hz. Adem ve eşiyle ilişkilerinden peygamberlerin masumiyetine gölge düşürecek olumsuz imaj yaratılmıştır.

Abdulğınâ b. İsmail en-Nablusî (ö. 1143/1730) kaleme aldığı *Ğaysu'l-Kabûl Hemâ fi Ma'na Ca'alâ lehû Şürekâe fîmâ Âtâhümâ*³ adlı risalesinde söz konusu ayetleri yorumlamış, bu ayetlerin Kur'ân'ın müşkil konularından biri olduğu sonucuna varmıştır. Risale Riyad İmam b. Muhammed b. Su'ûd Üniversitesi'nde mikrofilm halinde tek nüsha olarak 3517 numarada kayıtlıdır. Tam nüsha yirmi üç varaktır. Her varak iki sayfaya bölünmüş olup her sayfa 15 satırdır. Açık bir nesih hattıyla yazılan bu risale 8 Şaban 1130 yılında bitirilmiştir.⁴ Risale aynı üniversitenin hocalarından Abdurrahman b. Nasır el-Yusuf tarafından tahkik edilerek yayınlanmıştır.⁵

Bu ön bilgilerden hareketle makalede inceleyeceğimiz ayetlerin bağlı olduğu pasajı şu şekilde tespit edebiliriz:

“Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi ancak Rabbin katındadır ve zamanı gelince onu ancak Rabbin ortaya çıkaracaktır. Kıyamet (ve onun bilgisi), göklerin ve yerin taşıyamayacağı kadar ağırdır ve size ansızın gelecektir!” Sanki sen (biliyormuşsun da) saklıymuşsun gibi onu ısrarla soruyorlar! Söyle onlara ki: “Onu ancak

² Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1997, IX, 139.

³ İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, İstanbul 1954, I, 351.

⁴ Abdulğınâ b. İsmail en-Nablusî, “*Ğaysu'l-Kabûl Hemâ fi Ma'na Ca'alâ lehû Şürekâe fîmâ Âtâhümâ*”, *Mecelletu'd-Diraseti'l-Kur'âniyye*, sayı 7 (2010), s. 40.

⁵ Bkz. Nablusî, *Ğaysu'l-Kabûl*, s. 13-112.

Allah bilir. Fakat insanların çoğu (onun neden gizlendiğinin hikmetini) bilmezler.” De ki: “Allah dilemedikçe, ben kendime ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bir zarar verebilirim. Eğer gaybı ve gelecekte olacakları bilseydim, kendim için nice faydalar sağlardım da, bana bir zarar gelmezdi. Ben ancak, iman edecek bir toplum için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.” Sizi tek bir nefisten yaratan ve kendisiyle huzur bulması için eşini de ondan yaratan O’dur. İnsan eşiyile birlikte olup da onu sarıp bürüdüğü zaman, eşi ondan hafif bir yük yüklenir ve bir süre onunla dolaşır. Derken yükü ağırlaştığında, ikisi birden (el açıp): “Eğer bize sağlıklı düzgün bir evlat verersen, karşılığında şükredenlerden olacağız, diye rablerine yalvarırlar. Allah onlara sağlıklı düzgün bir evlat verdiğinde, (ikisi de Allah’a verdikleri sözü unutup) Allah’ın kendilerine verdiği çocuk hakkında, (ona dine aykırı isimler koyarak ve yanlış eğitim vererek) Rablerine ortak koşarlar. Oysa ki Allah, insanların ortak koştuklarından ne kadar yüce/ne kadar uzaktır. Onlar, hiçbir şey yaratmayı bilakis kendileri yaratılmakta olan şeyleri mi Rablerine ortak koşuyorlar? Ne onlara ne kendilerine yardım edemeyen nesnelere mi tapıyorlar? Ey Allah’a ortak koşanlar (şefaatiniz olduklarına inandığınız) o varlıkları doğru yola çağırırsanız, yahut onlardan doğru yolu göstermelerini istesenez, onlar sizin çağrınıza karşılık veremezler. İste seslenip çağırın onları, ister seslenmeyip susun, onlar için fark etmez. Allah’ın yanısıra kendilerine ibadet ettikleriniz, sizin gibi kullardır. İsterseniz onları yardımınıza çağırın da size karşılık versinler; eğer doğru söylüyorsanız. Onların yürüyebilecekleri ayakları, tutabilecekleri elleri, görebilecekleri gözleri ve duyabilecekleri kulakları mı var? Onlara de ki: “Ortak koştuklarınızı çağırında, bana bir tuzak kurun; hem de bana hiç göz açtırmadan.” Doğrusu benim koruyucum/ yardımcıım, Kitab’ı indiren Allah’tır. Doğru yolda yürüyenlerin yardımcısı O’dur. Sizin Allah’ın yanısıra taptıklarınızın size de kendilerine de yardım etmeye güçleri yoktur.” (A ‘raf, 7/187-197)

Bazı müfessirlerin bu iki ayeti şirk ve müşrikleri eleştiren ayetlerin oluşturduğu pasajın bütünlüğünü dikkate almadan parçacı bir yaklaşımla yorumlamaları, hiç ilgisi olmadığı halde Hz. Adem ve eşine Allah’a şirk koşma gibi bir günahı isnad etme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

1. AYETİN BAĞLAMI (SİYAK)

Müşrikler ahiret hayatına, yeniden dirilme ve hesap gününe inanmadıkları için Rasulullah'a zaman zaman kıyametin ne zaman kopacağını alaylı bir şekilde sorup duruyorlardı. Ayetlerin baş tarafı Hz. Peygamberin de bir beşer olduğunu, kesinlikle gaybı bilmediğini, sadece kendisine vahyedilene tebliğ ettiğini söylemesi istenmektedir. Allah burada insanın yaratılış şekline ve amacına vurgu yaptıktan sonra tekrar şirk ve müşriklerin tavırlarını eleştirmeye devam etmektedir. Devamında ayetler eğer müşrikler böyle bir şeye muttali olabileceklerse şirk koştukları ve hiç bir şeye güç yetiremeyen cansız putlardan yardım istemelerini söyleyerek onlara meydan okumaktadır. Burada Kur'an müşriklerin doğan çocuklarını şirke alet etmelerini, kendilerinin yaratan güce değil de putlara tapınmalarını ve çocuklarının adlarının putlara isnad edilmesini eleştirmektedir. Ayetlerin temel eleştirisi tek bir nefisten yaratılan insanoğlunun zürriyetinden olan evlatlarının şirke düşmeleriyle ilgilidir.⁶

Bu ayetlerde geçen zamirlerin merciinin iyi tespit edilmesi, konunun daha sağlıklı anlaşılmasını sağlayacağı için öncelikle bu konuya temas etmek istiyoruz.

2. ZAMİRLERİN MERCIİNİN TESPİTİ

Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılmasında zamirlerin merciinin doğru tespit edilmesi önem taşımaktadır. هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

Ayette zikri geçen hamile kadın kimdir? Allah'a dua eden kimlerdir? Allah kime çocuk vermiştir? Kim ona şirk koşmuştur? Bu ayette bu şahıslar isimleriyle zikredilmemiş bunların yerine zamir kullanılmıştır. Taberî'ye (ö. 310/922) göre buradaki zamirlerin mercii Hz. Adem ve

⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul ts., IV, 189.

eşidir.⁷ Oysa ki bu ayette hiç Adem ve eşinden bahsedilmemektedir. *خَلَقَكُمْ* fiilindeki *كُمْ* zamiri Mekkeli müşriklere racidir ve ayet onları muhatap almaktadır. Bu sebeple buradaki eşleri ifade eden zamirler şirk düşüncesine sahip olan bireylerin her biridir. “O hamile olup olmadığı konusunda şüphede idi (*fe merret bih*)”, “hamileliği ilerleyince (*felemma eskalet*)” ifadelerindeki zamirlerin mercii Taberî’ye göre aynı şekilde Havva’dır.⁸ Durum böyle olunca Allah’ın kendilerine sağlam ve sıhhatli bir evlat verdiğinde kendisine şükredeceklerine dair söz verip dua edenler ve çocuk dünyaya geldikten sonra da O’na şirk koşan Hz. Adem ve eşi olmaktadır. İşte sorun da tam burada başlamakta ve şu soruların cevabının bulunması önem kazanmaktadır: Hz. Adem Allah’a şirk koşmuş mudur? Burada kastedilen şirkten maksat nedir? Şirk en büyük günah sayıldığına göre peygamberler büyük günah işler mi? Hz. Adem ve eşi bu günahı işlediyse tövbe etmesi gerekmez mi? Yasak meyveyi yedikten sonra pişmanlık duyan Hz. Adem ve eşinin Allah’ın öğretmesiyle tövbe ettikleri ve tövbelerinin kabul edildiği Kur’ân’da zikredildiği halde neden yukarıda zikrettiğimiz günahı işlediği iddia edilen bir peygamberin buna dair tövbesi Kur’ân’da zikredilmemiştir? Şayet iddia edildiği gibi bu günahı işledikten sonra tövbe etmeden vefat ettiyse durumu ne olacaktır? Bu durum peygamberlerin ismet sıfatına zarar getirmez mi? Bu tür sorular zihinleri meşgul edecek, ya da tutarsız bazı te’vîl ve yorumlarla konu geçiştirilmeye çalışılacaktır.

Taberî bu ayetlerin yorumunda zikrettiği görüşlerini Said b. Cübeyr (ö. 94/713) ve Süddî’den (ö. 127/745) naklettiği iki habere dayandırmaktadır. Birinci rivayette Said b. Cübeyr şu haberi nakleder:

“Adem ve eşi cennetten çıkarılınca nefsine şehvet duygusu atıldı ve eşine yaklaştı ve onu hamile bıraktı. Havva karnındaki cenin hareketlenmeye başlayınca şüpheye düştü ve bu nedir? diye sordu. Şeytan ona yaklaşarak deve, sığır, koyun ve keçileri görüyor musun? Karnındaki de buna benzer

⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, Daru’l-fikr, Beyrut 1995, X, 618.

⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, X, 619.

bir şeydir, dedi. Havva: karnımdaki beni daraltıyor, deyince, şeytan: şayet onun adını Abdulharis koyarsan, size benzer, dedi. Bu durumu Adem'e haber verince, bu bizi cennetten çıkararak şeytandır, dedi. Bunun üzerine çocuk öldü. Havva yeniden hamile kaldı. Şeytan ona tekrar yaklaşarak, çocuğun ismini Abdulharis koymazsa onun hayvana benzeyeceğini ya da yine onun öleceğini söyledi. Bunun üzerine doğan çocuğa bu ismi koydular.”⁹ Süddî'nin naklettiği haber ise şöyledir: “Karnındaki çocuk büyümeye başlayınca şeytan ona geldi. Karnındakinin ne olduğunu biliyor musun? Belki o ya bir köpek, ya bir domuz, ya da eşektir. Onun karnından nasıl çıkacağını biliyor musun? Ya önünden, ya arkandan veya karnını yarıp çıkacak ve senin ölümüne sebep olacak, dedi”.¹⁰

İbn Hazm (ö. 456/1064) bu tür rivayetleri reddederek şöyle der: “Hz. Adem'in çocuğuna Abdulharis adını koyduğuna dair haber hurafe, uydurma ve yalandır.”¹¹ Şüphe yok ki bu tür rivayetler Yahudilerin peygamberleri küçük düşürmek için uydurdukları israiliyyat türü haberler olup, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) haklı olarak dikkat çektiği gibi “*bu tür yakışıksız rivayetleri nebiler hak etmemektedirler.*”¹² Yeri gelmişken bu tür rivayetlerin dayanaktan yoksun olduğunu ortaya koymak için peygamberlerin masumiyeti ile ilgili görüşleri zikretmek istiyoruz.

3. PEYGAMBERLERİN İSMET SIFATI

Nablusî bu ayetlerle ilgili yazdığı risalenin giriş kısmında, “bu ayetlerdeki zahiri ifadelerden hareketle şirk ve isyanın Adem'e nispet edilmesinin imkansız olduğunu bu müşkil konu hakkında ulema arasında tartışmaların olduğunu” belirtir.

Peygamberlerin günah işleyip işlememesi İslam düşüncesi içerisinde geniş yer bulan nübüvvet bahsinin önemli konularından birisidir. Ehl-i Sünnet'e göre peygamberlerin hem vahiyden önce hem vahiyden sonra, küfür ve şirk günahlarından korundukları icma ile

⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 621.

¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 622.

¹¹ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, thk. Muhammed İbrahim Nasr, Daru'l-Ceyl, 1416, IV, 11.

¹² Kadı NasuriddinEbî Sevd Abdillâh b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Abdulkadir İrfan, Daru'l-fıkr, Beyrut 1996, III, 45.

sabittir.¹³ Mutezile de peygamberlikten önce de sonra da, ister büyük ister küçük olsun, peygamberlerin her türlü günahattan korunmuş olduklarını ileri sürer.¹⁴ Cumhura göre ise peygamberlerin kasten günah işlemeleri imkansızdır.¹⁵

Kasten küçük günahların işlenmesine gelince, cumhura göre, peygamberlerin kasten küçük günah işlemeleri mümkündür. Küçük günahların sehven suduru ise Ehl-i Sunnet'in ve Mutezile'nin çoğunluğu tarafından ittifakla caiz görülmüştür.¹⁶

Fahredden er-Râzî (ö. 606/1209) ise bu meseleyi dört başlık altında ele alır:

1. İtikadî açıdan peygamberler küfür ve şirk gibi günahlardan masum oldukları konusunda ümmetin ittifakı vardır.

2. Vahyin tebliği konusunda peygamberlerin sehven veya kasten tahrif ve hatadan masum olduklarında icma vardır.

3. Peygamberlerin şer'i bir konu hakkında hüküm verirken kasten günah işlemeleri söz konusu değildir. Unutarak günah işlemesi konusunda ise ihtilaf vardır.

4. Peygamberlerin fiilleri ve davranışlarıyla ilgili konularda masum olup olmadıklarıyla ilgili ise şu beş görüş vardır:

a. Haşeviyye peygamberlerin büyük ve küçük günahları işlemelerini caiz görür.

¹³ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, tash. Mahmud Ömer ed-Dımyâtî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, VIII, 289; Sa'duddin et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, thk. Abdurrahman Umeyre, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1998, V, 50; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşadu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hak min 'İlmi'l-Usûl*, Daru'l-Fazîle, Riyad 2000, I, 159; Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2006, s. 244.

¹⁴ Cürcânî, VIII, 288; Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 145.

¹⁵ Ali b. Muhammed b. Salim Seyfuddîn Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 77; Cürcânî, VIII, 289; Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 50; Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelam*, s. 146.

¹⁶ Cürcânî, VIII, 289; Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 50.

b. Büyük günahları kasten işlemeleri kesinlikle caiz değildir. Küçük günahları kasten işlemeleri caizdir.

c. Büyük ve küçük günahları kasten işlemeleri caiz değildir. Ancak hataen işleyebilirler. Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) bu görüştedir.

d. Büyük ve küçük günahları kasten veya te'vîl yoluyla bile olsun işlemeleri caiz değildir. Sehven olma durumunda caizdir. Bu Nazzam'ın (ö. 230/845) görüşüdür.

e. Büyük ve küçük günahları kasten, te'vîl edilebilir şekilde veya sehven işlemeleri caiz değildir. Bu Şia'nın görüşüdür.¹⁷

İsmet sıfatının zamanı konusunda; bazıları doğumdan ölüm anına kadar olan süreyi esas alırken, çoğunluk nübüvvet dönemini esas alır. Râzî'nin görüşü ise; nübüvvet süresince peygamberlerin kasıtlı olarak büyük ve küçük günahlardan masum oldukları yönündedir.¹⁸ İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ise; “peygamberlerin büyük günahlardan masum oldukları, küçüklerinden değil” sözünün İslam ulehasının çoğunluğunun, özellikle de Eş'arîlerin görüşü olduğunu ifade eder. Sahabe, tabiin ve selef ulehasından da buna benzer görüşler nakledilmiştir, der.¹⁹

Bu bilgilerden peygamberlerin büyük günah işleme konusunda ulemanın ittifakıyla masum oldukları anlaşılmaktadır. O halde bir peygamberi şirk gibi büyük bir günahı işleme ithamıyla karşı karşıya bırakan bu rivayetler karşısında tavrımız ne olmalıdır. Bu rivayetleri tümünden ret mi etmeliyiz, yoksa bunu te'vîl etmenin veya farklı bir tarzda yorumlamanın imkanı var mıdır? Bu konuda özellikle klasik tefsir kitaplarında zikredilen bu rivayetin sıhhatini çeşitli açılardan tahlil etmeye çalışacağız.

¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, Kahire 1986, s. 39-40.

¹⁸ Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s. 39-40.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetevâ*, Medine 2004, IV, 319.

4. KLASİK TEFSİRLERDEKİ BU RİVAYETİN TAHLİLİ

Taberî'den itibaren klasik tefsirlere baktığımızda bu iki ayetin yorumunu Hz. Adem ve eşi hakkında yorumlayan israiliyyat dediğimiz Ehl-i kitaptan nakledilen rivayetlere dayandırıldığını görürüz. Taberî, Allah'ın insanlığı Adem'den, ünsiyet etmesi için eşini de onun kaburga kemiğinden yarattığını söyler.²⁰

Ulemanın Hz. Adem'in şirkten beri olduğu, böyle bir günahı işlemediği ve hiçbir peygamberin de bu günahı işlemeyeceği konusunda ittifak ettikleri halde bu ayetin yorumuna dayandırılan rivayet, tefsirin müşkil konuları arasında yer almıştır. Bu rivayet hakkındaki görüşleri iki noktada toplamamız mümkündür.

4.1. Rivayetin doğruluğunu kabul edip, bu iki ayetin Hz. Adem ve eşini konu edindiğini iddia edenler:

Bu, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. Bunlar Hz. Adem ve eşinin çocuklarına Abdulharis ismini koyduklarını ayetin de bundan bahsettiğini ifade ederler. Bu haber Übey b. Ka'b (ö.33/654), Semure b. Cündeb ve İbn Abbas'tan (ö. 68/687) rivayet edilmiştir. Ancak bu rivayetin varlığını kabul eden müfessirler Hz. Adem ve eşine isnad edilen şirkin anlamı ve te'vîli konusunda üç farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Birinci görüşe göre; Hz. Adem ve eşi ibadet ve kullukta değil çocuğa isim verme konusunda şirk koşmuşlardır. Katâde (ö. 118/736) ve Süddî de (ö. 127/745) bu görüştedir. Ayrıca Taberî (ö. 310/922), Bağavî (ö. 516/1122), İbn Atiyye (ö. 546/1151), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî (ö. 489/1096), Suyûtî (ö. 911/1506) ve Âlûsî (ö. 1270/1853) gibi birçok müfessir bu görüşü tercih etmiştir.²¹ Bağavî bu görüşünü şöyle temellendirir: "Hz. Adem ve eşi çocuklarına Abdulharis ismini koyma konusunda şirke girdiler.

²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 617.

²¹ Ahmed b. Abdilazîz b. Mukrin el-Kusayyir, *el-Ehâdisu'l-Müşkileti'l-Vâride fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Daru'l-İbni'l-Cevzî, Beyrut ts., s. 597.

Yoksa ibadet konusunda şirke bulaşmamışlardır. Haris onların rableri değildir. Adem şirkten masum bir peygamberdir. Ancak O, bu ismin çocuğun yaşamasına ve annesinin kurtulmasına vesile olacağını ümit etmiştir. Abd (köle) kelimesinden hizmet eden kişi kastedilir. Mesela kendisine misafir gelen birisine saygı için ev sahibinin kendisini abdu'd-dayf (misafirin kölesi/hizmetçisi) diye isimlendirmesi buna örnek verilebilir. Aynı şekilde Yusuf'un (a.s) efendisine Rabbim (Yusuf, 12/23) diye hitap etmesi de bunun gibidir. Böyle demekle onun ma'bud olduğunu kastetmemiştir.”²²

İkinci görüş; Hz. Adem ve eşi ibadet ve kullukta değil, şeytanın sözüne itaat etmekle şirke girmişlerdir. Allah'ın dışında bir varlık söz konusu olduğunda itaatta şirk ile ibadette şirk ifadeleri arasında fark vardır. Örneğin; Kur'ân Rasullah'a itaat etmeyi söyler, kulluk etmeyi söylemez.²³ Bu görüş İbn Abbas (ö.68/687) ve Katâde'ye (ö. 118/736) aittir.

Üçüncü görüşe göre ise; şirke giren Adem değil eşidir. Ayette fiilin tesniye olarak gelmesi buna engel değildir. Çünkü Arap dilinde bir kişinin fiili iki veya daha fazla kişiye isnad edilebilir. Bu görüş Kinnavcî'ye aittir.²⁴ Bu görüşe şöyle itiraz edilebilir. Allah fiili her ikisine isnad etmiştir. Asl olan lafzı zahirine hamletmektir. Çünkü rivayette Adem bu konuda Havva'yı ikna ettiği ve bu ismi beraberce koydukları belirtilmektedir. Bu görüşü savunanlar Semure'nin rivayetini sahîh kabul etmişler, diğerleri ise hadîsin sıhhati konusunda sükût etmişlerdir. Bu görüş Semure, Übey b. Ka'b ve İbn Abbas'tan rivayet edildiği için, bu tür konularda re'y ile bir görüş belirtmek mümkün değildir. Ravîler bu kıssaya dair rivayetin merfu olarak rivayet edildiğini ifade etmişlerdir.

²² Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzil*, thk. Abdullah b. Nemir vd., Dâru Tîbe, Riyad 1997, III, 313.

²³ Muhammed b. Salih el-'Useymîn, *el-Kavlü'l-Müfîd 'alâ Kitâbi't-Tevhîd*, Daru'l-Âsime, Riyad 1415, III, 71.

²⁴ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübarekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Daru'l-fikr, Beyrut 1971, VIII, 461.

4.2. Bu rivayeti zayıf kabul edenler ve ayetin Hz. Adem ve eşinin hakkında olmadığını savunanlar:

Bu rivayetlerden en önemlisi Tirmizî'nin (ö. 279/892) rivayet ettiği ve hasen garîb hükmünü verdiği şu rivayettir. Semure b. Cündeb Rasulullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Havva hamile kalınca şeytan etrafında dönüp durmaya başladı. Çünkü çocukları doğduktan sonra yaşamıyordu. Şeytan ona; çocuğun ismini Abdulharis koy, dedi. Çocuğa bu ismi verince çocuk hayatta kaldı. Bu şeytanın ona fısıldaması ve emriydi.”²⁵

Ancak buna bağlı olarak bu rivayetten hareketle nakledilen ve birbiriyle çelişen çeşitli rivayetler de vardır. Bu rivayetlerin isnadları şu şekildedir.

1. Tirmizî'nin isnadı; Muhammed b. el-Müsenna- Abdussamed b. el-Varis-Ömer b. İbrahim-Katâde-Hasan-Semure b. Cündeb (Merfu).

2. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'inden naklen; Abdussamed b. Ömer b. İbrahim-Katâde- Hasan- Semure b. Cündeb.²⁶

3. Ebu Hâtim'in (ö. 322/934) tefsirinde; Ebu Zur'a er-Râzî- Hilal b. Feyyad- Ömer b. İbrahim. Ancak bu rivayetin son kısmında “*fe hamelet hamlen hafifen velem yestebin*” ifadesi eklenmiştir.²⁷

4. İbn Merdeveyh'in isnadı; Şaz (Hilal) b. Feyyad-Ömer b. İbrahim-Katâde (Merfu).²⁸

5. Taberî'nin zikrettiği iki isnad ise şöyledir:

a) Mu'temir-babasından-Hasan-Semure b. Cündeb. Bu rivayette çocuğa ismi koyan Hz. Havva'dır.

b) Muhammed b. Abdila'la-Mu'temir-Semure. Bu rivayete göre ise çocuğa ismi koyan Hz. Adem'dir.²⁹

²⁵ Tirmizî, Tefsîr 8; Celaleddin es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2003, VI, 700.

²⁶ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame, Daru Tîbe, Beyrut 1999, III, 525.

²⁷ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Ebî Hatim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tîb, Riyad 1997, V, 1631; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, III, 525.

²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, III, 525.

6. İbn Adıyy (ö. 365/976) *el-Kâmil* adlı eserinde şu isnadı zikreder. Süleyman eş-Şazekûnî-Ğunder-Şu'be-Katâde-Hasan-Semure (merfu).

Şazekûnî'nin bu rivayeti münkerdir. Bu kişi Süleyman b. Davud el-Minkarî olup, İbn Ma'în bu rivayetiyle bu kişiyi kizb ile itham etmiş, Ebu Hâtım metrûku'l-hadîs olduğunu, Neseî ise güvenilir birisi olmadığını söylemiştir.³⁰

Burada bu konuda farklı isnadlarla zikredilen ve birbiriyle çelişen rivayetler hakkında bir değerlendirmede bulunulacaktır. Tirmizî; Ömer b. İbrahim'den, onun Katâde'den, onun el-Hasan'den onun da Semure b. Cündeb'ten naklettiği ve yukarıda zikrettiğimiz hadîsin sonuna şu notu düşer. Bu hadîs hasen garîb'tir. Bu hadîsi Ömer'in Katâde'den yaptığı bu rivayetle bilmekteyiz. Bazı alimler bunu Abdussamed'den rivayet etmişlerdir. Ancak hadîs merfu değildir.³¹ Taberî'nin aynı isnad zinciriyle rivayet ettiği hadîs ise şöyledir: "Havva'nın çocuğu yaşamıyordu. Çocuğu yaşarsa adını Abdulharis koyacağına dair söz verdi. Çocuk yaşayınca adını Abdulharis koydu. Bu şeytanın vesvesesi idi." Aynı kaynakta Semure'nin Adem'in çocuğa bu ismi koyduğunu rivayet ettiği belirtilir.³² Vahidî (ö.468/1075) ise bu ayetin sebab-i nüzûlünü şu rivayete dayandırır. Mücahid (ö. 104/722) şöyle demiştir: "Adem ve eşinin doğan çocukları yaşamıyordu. Şeytan onlara, doğan çocuğa Abdulharis ismini koymalarını söyledi. Şeytanın önceki ismi el-Haris idi. Onlar da çocuğa bu ismi verdiler."³³

²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 623.

³⁰ Kusayyir, *el-Ehâdisu'l-Müşkile*, s. 592.

³¹ Tirmizî, Tefsîr 8.

³² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 623. Bu hadisi Müstedrek'inde zikreden Hâkim en-Neysebûrî bu rivayetin sahih olduğuna işaret eder. Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Neysebûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, II, 594.

³³ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, s. 232.

Tirmizî'nin kitabına aldığı yukarıda zikrettiğimiz hadîsi şerh eden Mübarekfûrî, İbn Kesîr'den (ö. 774/1372) alıntı yaparak bu hadîsin şu üç yönden ma'lul olduğunu belirtir. Birincisi; Ömer b. İbrahim Basralıdır ve İbn Maîn onu güvenilir kabul etmiştir. Ebu Hatim er-Râzî onun hakkında; “rivayeti hüccet olmaz” demiştir. Ancak İbn Merdeveyh ‘ani’l-Mu’temir-‘an ebîhi-‘ani’l-Hasan-‘an Semure isnadıyla bu hadîsi merfu olarak rivayet etmiştir. İkincisi; Semure'nin bizzat kendi sözü olarak rivayet ettiği rivayet merfu değildir. Üçüncüsü; Hasan Basrî bu ayeti bu rivayette ifade edilenden farklı şekilde tefsir etmiştir. Onun elinde Semure'den merfu olarak rivayet edilen sahîh bir rivayet olsaydı, bu yorumundan mutlaka dönerdi.³⁴

Semure'nin bu rivayetini zayıf kabul edenler, ayette zikredilen şirke düşme olayının Hz. Adem ve eşi hakkında olmayıp, onların dışındaki kişilerle alakalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konudaki görüşler beş maddede toplanabilir. Birinci görüşe göre; şirkin Hz. Adem ve eşine zahiren nispet edildiğini, aslında bu kimseler Hz. Adem ve eşinin zürriyetinden olan yahudi, hıristiyan ve müşriklerdir. Hz. Adem ve eşi bu tür şirkten beridir. Ayet özelde Hz. Adem ve eşinden bahsederken hitapta genele geçilmiş ve bu ifadeden onların çocukları kastedilmiştir.³⁵ Bu ayette istidrat sanatı vardır. İstidrat, aralarındaki münasebetten dolayı bir manadan diğer manaya geçtikten sonra tekrar ilk manayı tamamlamaya dönmektir.³⁶ Tesniye ifadesinden cem ifadesine geçmesi ise Kur’ân’ın bir üslup özelliği

³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, III, 526; Mübarekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VIII/460; Cemaeddin el-Kasimî, *Mehâsinu't-Te'vil*, Daru'l-İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Beyrut 1957, VII, 2922.

³⁵ Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî el-Kureşî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut 1984, III, 303; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, IX, 411; Mübarekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VIII/465.

³⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 281; Ahmed el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâge fî'l-Me'ânî ve'l-Beyâni ve'l-Bedi'*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1999, s. 302; Hikmet Akdemir, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999, s. 187.

olup, buna belağatta Hüsnü't-tehallus veya istidrat denir.³⁷ Burada müşriklerin tavır ve davranışları eleştirilirken, insanlığın Hz. Adem ve eşinin bir araya gelmesiyle çoğaldığına işaret edilmiş, bu özel ifadeden sonra tekrar eski konunun tamamlanmasına, yani müşriklerin yanlış tavır ve davranışlarının eleştirisine devam edilmiştir. Kur'ân'da bu sanatın örnekleri pek çoktur. Örneğin yaratılıştan bahsederken, “İnsanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu nutfе olarak rahime yerleştirdik.” (Müminun, 23/12-13) ayetlerinde önce Hz. Adem'in çamurdan yaratılışına işaret edildikten sonra nutfenin rahimde yerleşmesiyle meydana gelen yaratılışa geçilmiştir.

Hasan Basrî (ö. 110/728) şöyle der: “Bu ayet Hz. Adem hakkında değildir. Bu ayette kastedilen kimseler onun zürriyetinden gelen kimselerdir. Allah onlara çocuklar ihsan etmesine karşın onlar yahudi, hıristiyan ve müşrik olmak suretiyle ona karşı gelmişlerdir.”³⁸ Bu görüşü müfessirlerin kahir ekseriyeti tercih etmiştir. İbn Kesîr de (ö. 774/1373) Hasan Basrî'nin bu görüşünü tercih ettiğini vurgulayarak, ayetin siyakından anlaşıldığı üzere burada kastedilenlerin onların zürriyetinden olan müşrikler olduğu istidrat üslubuyla ifade edilmiştir, der.³⁹

Zemahşerî (ö. 538/1143) *ce'ala lehu şürekâe* ifadesinde muzafın hazfedildiğini ve muzafun ileyhın muzaf yerine ikame edildiğini; ifadenin *ce'ala evladuhuma lehu şürekâe* şeklinde olduğunu söyleyerek şirki onların zürriyetlerinden gelen kimselerin işlediğine dikkat çekmiştir.⁴⁰

Bazıları da bu ayette kastedilen kişilerin Kureyş müşrikleri olduğunu söylemişlerdir. Onlar doğan çocuklarına isim verirken

³⁷ Suyûtî, *İtkân*, I, 281.

³⁸ Hazin Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî, *Lübâbu't-Te'vîl fi Ma'âni't-Tenzîl*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, II, 630.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, III, 527.

⁴⁰ Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Ğavâmudî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvid, Mektebetu'l-'Ubeykan, Riyad 1998, II, 541.

taptıkları putlara nispet ederek Abdu'l-uzza, Abdumenat, Abduşems ismini veriyorlardı. İşte ayetin sonunda *eyuşrikûne fe teâlallahu ammâ yüşrikûn* ifadeleri bunlara hitap etmektedir.⁴¹

İkinci görüşe göre, bu ayetin Hz. Adem ve eşiyle hiçbir ilgisi yoktur. Burada kastedilen müşriklerdir.⁴² İbn Hazm, Râzî, Kaffâl (ö. 417/1026) ve İbn 'Useymin gibi bazı alimler bu görüştedirler.

Râzî tefsirinde Kaffâl'ın şöyle dediğini nakleder: "Allah bu hadiseyi bir darb-ı mesel şeklinde zikretmiş ve bu durumun, cehaletleri ve şirke taraftar olmaları hususunda, o müşriklerin durumuna benzediğini beyan etmek için zikretmiştir. Bu sözün izahı şudur: Allah, sanki şöyle demek istemiştir: "Ben, sizden her birinizi tek bir candan yarattım, o tek candan, onun eşini de, insan olmak bakımından ona denk olan bir insan yaptım. Binâenaleyh, kocası eşini bürüyüp, eşi hamile kalınca, karı koca, Rablerine, "Şayet sen bize, kusursuz, yaratılışı tam bir çocuk ihsan edersen, biz senin nimetlerine ve ihsanlarına şükredenlerden oluruz" diye dua ettiler. Allah da, onlara, kusursuz ve yaratılışı tam bir çocuk verince, karı koca, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu o şey hususunda, Allah'a eşler koşmaya başladılar. Çünkü onlar, bazen bu çocuğu, tıpkı tabiatçıların dediği gibi, tabiata; bazen, müneccimlerin dediği gibi, yıldızlara; bazen de, putperestlerin dediği gibi, putlara ve ibadet edilen heykellere nispet ettiler..." Daha sonra Allah, "Onlar neyi eş tutuyorlarsa; Allah onlardan münezzehtir, yücedir" buyurmuştur. Yani, Allah, bu tür şirklerden münezzehtir" demektir. İşte bu, son derece doğru ve sağlam bir cevaptır."⁴³ Bu iki görüşe ayette geçen zamirlerin tesniye olmasından dolayı itiraz edilmiştir.

Üçüncü görüş; Müşrikler: "Âdem (as) putlara tapıyordu. Hayrı talep etme ve şerri defetme hususunda onlara dua ve müracaat

⁴¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 541; Kasımî, *Mehâsinu't-Te'vil*, VII, 2922; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Nazife Şişman vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1996, II, 125; Kusayyir, *el-Ehâdisu'l-Müşkile*, s. 595.

⁴² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, Daru'l-fikr, Beyrut 1981, XV, 91.

⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, XV, 91; Kasımî, *Mehâsinu't-Te'vil*, VII, 2922.

ediyordu" şeklinde mesnetsiz iddialar ortaya atıyorlardı. Bunun üzerine Allah, Adem ile Havva kıssasını zikretmiş ve onların, "Eğer bize sağlıklı bir çocuk verirsen andolsun ki şükredenlerden olacağız" diye dua ettiklerini nakletmiştir. Yani onlar, eğer Allah kendilerine, sağlıklı ve yaratılışı düzgün bir çocuk verirse, bu nimete karşılık şükredeceklerini söylediler. Daha sonra Allah, "Fakat Allah onlara düzgün bir çocuk verince, bu çocuk hakkında O'na eşler tutmaya başladılar" buyurmuştur. "Bu çocuk hakkında O'na eşler tutmaya başladılar" ifadesi, hoş karşılamama ve uzak görme üslûbunda olmak üzere, istifham manasında bir ifadedir. Bunun izahı, "Allah onlara yaratılışı tam ve düzgün bir çocuk verince, onlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu çocuk hakkında O'na şerikler, ortaklar mı koştular?" şeklindedir. Allah daha sonra, "Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehtir, yücedir" buyurmuştur. Bu, şirk inancında olan ve onu Hz. Adem'e de isnad eden bu müşriklerin şirkinden, Allah yüce ve münezzehtir" demektir. Buna benzer bir örnek de şöyledir. Birisi, bir başkasına iyilikte bulunsa, sonra iyilikte bulunan bu kimseye, "senin iyilik yaptığın bu adam, seni kınıyor ve sana kötülük yapmaya çalışıyor" denilse, iyilikte bulunmuş olan o kimse buna ihtimal vermeyerek, hayretle şöyle demez mi? "Ben ona bunca iyilik yapayım, bunca nimet vereyim, o da kalksın bana kötülük ve isyan etsin, olacak şey değil." İşte bu ayetten de anlaşılan budur.⁴⁴ Yani Allah'ın yarattığı insanların bu kadar iyilik ve nimetine karşılık nankörlük etmeleri ve şirk koşmaları, hayret edilecek bir durumdur. Ancak ayet haber kipinde gelmiştir. Delil olmadan ayeti soru kipine hamletmek doğru değildir, denilerek bu yoruma eleştiri getirilmiştir.

Dördüncü görüş; ayette kastedilen kimseler Hz. Peygamber zamanında Kureyş kabilesinden olan Kusay ailesidir. Kusay dört çocuğuna Abdümenaf, Abduluzza, Abdükusay, Abduddar adlarını koymuştur. *Yüşrikun* fiilindeki çoğul zamiri şirk içerisindeki evlatlarına işaret eder.⁴⁵ Zemahşerî (ö. 538/1143) ve Kadı Beydâvî (ö.

⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XV, 91-92.

⁴⁵ Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 54.

685/1286) bu yorumu yapmışlardır.⁴⁶ İbn Cüzey (ö. 741/1340) bu görüşün iki yönden uygun olmadığını söyler. Birincisi, hitap bütün insanlığa genel olup, Âl-i Kusay'a has bir hitap değildir. İkincisi; ayette eşini ondan yarattı ifadesi, Adem'in kaburga kemiğinden yaratılan eşine işaret etmektedir.⁴⁷

Beşinci görüş: Şirk koşan iki kişi Havva'nın her batında doğurduğu erkek ve kız çocuğudur.⁴⁸

Şeytanın Hz. Adem ve eşini iki defa aldattığına dair rivayetten anlaşıldığına göre, ikinci aldatma olayı budur. Ancak rivayeti nakleden Zeyd b. Eslem rivayetin sonuna; biri cennette diğeri dünyada olmak üzere, ifadesini eklemiştir. Dolayısıyla bu rivayet zayıf kabul edilmiştir.⁴⁹ Birinci aldatma Kur'an'da zikredilir ve bunun akabinde Hz. Adem ve eşinin tövbe ettiği, tövbelerinin kabul edildiği zikredildiği halde; nedense şirke düşme gibi önemli bir konuda bu aldatmayla ilgili bir ifade olmadığı gibi, bu günahattan pişmanlık duyup tövbe ettiklerine dair bir ifade de bulunmamaktadır. Bu durum rivayetin sahîh olmadığını gösterir.

Ferrâ (ö. 207/822) şeytanın Havva'ya gelip karnındaki varlığa Abdulharis ismini koyarsa insana dönüşmesi için Allah'a dua edeceğini söylediğini, rivayetin sonunda da Havva'nın İblis'i tanıyamadığı için aldandığını söyler.⁵⁰ Oysa cennette şeytanla karşılaşmış ve onun aldatmasıyla yasak meyveden yemişti. Ferra'nın burada Havva'nın onu tanıyamadığından bahsetmesi ilginçtir.

⁴⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 452; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, 45.

⁴⁷ Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Kilebî, *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 333.

⁴⁸ Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1982, IV, 212; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 303.

⁴⁹ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, thk. Muhammed b. Mansur el-Fayiz, Riyad 1430, IX, 512; Ebu İshak Ahmed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Muhammed b. Aşûr, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, IV, 317; Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzil*, III, 313; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VI, 701.

⁵⁰ Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Ma'âni'l-Kur'an*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1983, I, 400.

5. BAĞLAMI DİKKATE ALAN YORUM

Rivayetleri dikkate almayı bağlamı önceleyen yoruma göre bu ayet, Hz. Adem ve eşi hakkında olmayıp bahsedilen kimseler Hz. Adem'in zürriyetinden olan müşriklerdir ki, Hasan Basrî'nin görüşü de bu yöndedir. Çünkü ayetlerin devamında, “*Oysa, Allah, uluhiyetinde O'na ortak koştukları her şeyden, herkesten çok yücedir*” ifadesinde ortak koşanların müşrikler olduğu açıkça görülmektedir.⁵¹

Bu rivayeti israiliyyat kategorisinde değerlendiren Ebu Şehbe bu tür rivayetlerin, Taberî, Sa‘lebî, Bağavî ve Kurtubî gibi müfessirlerin aldanmasına yol açtığını söyler. Âlûsî gibi israiliyyatı reddeden bir müfessirin bu rivayetlere yer vererek bu ayetin yorumunda müşkil olduğunu söylemesinin ilginç olduğunu ifade eden Ebu Şehbe, bu alanın otoritesi sayılan İbn Kesîr'in bu rivayetleri reddettiğini, Âlûsî'nin ise İbn Kesîr'in bu görüşlerinden bahsetmemesinin şaşılacak bir durum olduğunu zikreder.⁵² Ayrıca Zemahşerî ve ona tabi olan Neseffî'nin bu tür rivayetleri tenkit ettiğini ve bu tür zayıf ve uydurma rivayetlerle ayetlerin yorumlanamayacağına dikkat çektiğini özellikle vurgular.⁵³

Bu ayetlerin Hz. Adem ve eşi hakkında olmadığı yönündeki görüş beyan edenlerin delillerinden birkaçını burada zikretmek yerinde olur.

1. Ayetin sonunda çoğul kipiyle “*Allah şirk koştuğunuz şeylerden münezzehtir*”, buyurulmuştur. Burada muhatap Hz. Adem ve eşi olsaydı tesniye kipi kullanılırdı.⁵⁴

2. Bu ayetlerin ardından Allah; “*onlar hiçbir şey yaratamayan varlıkları mı Allah'a ortak koşuyorlar*” buyurarak, müşriklerin davranışını eleştirmektedir.⁵⁵

⁵¹ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır 1947, IX, 524.

⁵² Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, *el-İsrailiyyât ve'l-Mevzû'ât fî Kütübî't-Tefsîr*, Mektebetü's-Sünne, Kahire 1971, s. 209-210.

⁵³ Ebu Şehbe, *el-İsrailiyyât*, s. 210.

⁵⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 541.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XV, 92.

3. Allah ayette (لَا) ism-i mevsulünü kullanmıştır, bu cansız varlıkları ifade eder, burada şeytan kastedilseydi (مَنْ) ism-i mevsulü kullanılırdı.⁵⁶

4. Peygamberlerin masumiyetine gölge düşürecek israiliyyat türü rivayetlere itibar etmemek gerekir.⁵⁷

5. Semure'den nakledilen rivayet sahîh değildir. Gaybî konularda sahîh olmayan delillerle hüküm vermek doğru değildir.⁵⁸

6. Kur'ân kıssaları anlatılırken isimler açık olarak zikredilir. Bu ayetler isim zikrederek Hz. Adem ve eşinden bahsetmemektedir.

Ayrıca Hz. Adem ve eşinin cennetten çıkarılmalarına sebep olan yasak meyveden yedikleri ve sonradan bu yaptıklarına tövbe ettikleri Kur'ân'da açık olarak zikredilirken burada böyle bir günahı işledikten sonra tövbe ettiğine dair herhangi bir ifadenin olmaması, onların bu günahla öldükleri vehmini uyandırır. Oysaki peygamberlerin tövbe etmeden günah üzere ölmeleri onların masumiyetine zarar verir.⁵⁹

SONUÇ

Kur'ân'ı doğru anlamının ilkelerinden en önemlisi, bağlam ve nüzul ortamıdır. Ayetlerin nüzul ortamını ve hangi konuda, nerede ve kim hakkında nazil olduğunu bilmek onları doğru anlamının en önemli vechesidir. Ayrıca ayetlere bütüncül bakmak, siyak ve sibakını göz önünde bulundurmak da birincisi kadar hayati önemi haizdir.

Öte yandan, sünnet, Kur'ân ayetlerini beyan eden en önemli kaynaktır. Bu sebeple rivayet tefsirleri önemli temel kaynaklardandır. Ancak müfessirlerin israiliyyat türü rivayetleri eleştiriye tabi tutmadan nakletmeleri, zayıf ve uydurma rivayetlere yer vermeleri bu tefsirlerin en fazla eleştirilen taraflarıdır. Müfessirlerin bu ayetleri açıklarken israiliyyat türü rivayetlere başvurmaları, özellikle peygamberlerin misyon ve görevine uygun düşmeyen bir takım tutarsız ve mesnetsiz

⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* XV, 94.

⁵⁷ İbn Cüzey, *Teshîl*, I, 333.

⁵⁸ İbn Cüzey, *Teshîl*, I, 333; İbn 'Useymîn, *Kavlu'l-Müfîd*, III, 67.

⁵⁹ İbn 'Useymîn, *Kavlu'l-Müfîd*, III, 67.

iddialara yer vermeleri ayetleri bağlamına uygun olmayacak şekilde yorumlamalarına sebebiyet vermektedir.

Makalede konu edindiğimiz A'raf Suresinin 189-190. ayetleri de bu tür rivayetlere dayanılarak yorumlanmış ve ilgisi olmadığı halde Hz. Adem ve eşini şirk gibi büyük bir günahı işlediği iddiası dillendirilmeye çalışılmıştır. Halbuki bu konunun geçtiği ayet pasajlarının bütünü dikkate alınarak yorumlanmaya çalışıldığında gerçeğin rivayetlerde anlatıldığı gibi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Sahabe ve tabiin döneminden itibaren bağlama dikkat çeken yorumlar varken, rivayet tefsirlerinin bu tür rivayetlere itibar ederek bunları kitaplarında nakletmeleri ve Müslümanların kafalarında şüphe ve karışıklığa yol açmaları ilginçtir.

İsrailiyyat konusuna eleştirel gözle bakan çağımız alimleri bu aksaklıklara dikkat çekmiş, özellikle rivayet tefsirlerini eleştirmişlerdir. Bu alimlerin görüş ve düşüncelerine makalede dikkat çekerek, ayetleri anlamaya ve yorumlamaya çalışırken sahîh rivayetlere dayanılmasının, özellikle israiliyyat ve zayıf rivayetlere itibar edilmemesini okuyucuların dikkatine sunduk. Bu tür rivayetlerin itikâdî konularda, özellikle peygamberlerin otoritelerini sarsan, imajlarını zedeleyen ve masumiyetlerine gölge düşüren konularda olması daha da vahim bir durumdur.

Yaptığımız araştırma sonucunda ayetlerin bağlamının müşriklerin tavırlarına yapılan bir eleştiri olduğu, Hz. Adem'in kendi çocuklarıyla ilgili olmadığı, onun zürriyetinden gelenleri ifade ettiği Hasan Basrî'nin farklı yorumundan anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- Âlûsî, Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1997.
- Âmidî, Ali b. Muhammed b. Salim Seyfuddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûliddîn*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Bağavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud, *Me'âlimu't-Tenzil*, thk. Abdullah b. Nemir vd., Dâru Tîbe, Riyad 1997.
- Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'Arifîn*, İstanbul 1954.
- Beydâvî, Kadı Nasuriddin Ebî Sevd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Abdulkadir İrfan, Daru'l-fikr, Beyrut 1996.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1982.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, tash. Mahmud Ömer ed-Dımyâtî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Ebû Hatim Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Es'ad Muhammed et-Tîb, Riyad 1997.
- Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrailiyyât ve'l-Mevzû'ât fî Kütübi't-Tefsîr*, Mektebetü's-Sünne, Kahire 1971.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Ma'âni'l-Kur'ân*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Haşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğe fî'l-Me'âni ve'l-Beyâni ve'l-Bedi'*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1999.
- Hazin Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî, *Lübâbu't-Te'vîl fî Ma'âni't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Kilebî, *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Hazm, *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, thk. Muhammed İbrahim Nasr, Daru'l-Ceyl, 1416.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame, Daru Tîbe, Beyrut 1999.
- İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetevâ*, Medine 2004, IV, 319.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut 1984.
- Kasımî, Cemaleddin, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Daru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye, Beyrut 1957.
- Kattan, Menna', *Mebâhis fî 'Ulûmil-Kur'ân*, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1993.
- Kılavuz, Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2006.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetü'r-risale, Beyrut 2006.
- Kusayyir, Ahmed b. Abdilazîz b. Mukrin, *el-Ehâdisu'l-Müşkileti'l-Vâride fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Daru'l-İbni'l-Cevzî, Beyrut ts.
- Mevdüdü Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Nazife Şişman vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

- Mübarekfürî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Daru'l-fikr, Beyrut 1971.
- Nablusî, Abdulğınâ b. İsmail, "Ğaysu'l-Kabûl Hemâ fi Ma'na Ca'alâ lehû Şürekâe fimâ Âtâhümâ" Mecelletu'd-Diraseti'l-Kur'âniyye, sayı 7 (2010).
- Neysebûrî, Hâkim Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-fikr, Beyrut 1981.
- *İsmetü'l-Enbiyâ*, Kahire 1986.
- Rıza, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır 1947.
- Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Muhammed b. Aşûr, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 2002.
- Salih, Subhî, *Mebâhis fi 'Ulûmil-Kur'an*, Daru'l-İlm, Beyrut 1981.
- Suyûfî, Celaleddin, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Daru İbn Kesîr, Beyrut 1996.
- *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2003.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hak min 'İlmi'l-Uşûl*, Daru'l-Fazîle, Riyad 2000.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'an*, Daru'l-fikr, Beyrut 1995.
- Teftazânî, Sa'duddîn, *Şerhu'l-Makâsîd*, thk. Abdurrahman Umeyre, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1998
- 'Useymîn, Muhammed b. Salih, *el-Kavlu'l-Müfîd 'alâ Kitâbi't-Tevhîd*, Daru'l-Asime, Riyad 1415.
- Vahidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1991.
- *et-Tefsîru'l-Basît*, thk. Muhammed b. Mansur el-Fâyiz, Riyad 1430.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul ts.
- Yüksel, Emrullah, *Sistemik Kelam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Ğavâmudî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvid, Mektebetu'l-'Ubeykan, Riyad 1998.
- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Fevvaz Ahmed Zümerlî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1995.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullâh, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Fadl İbrahim, Daru't-Turas, Kahire 1957.